

ZÁRÓJELENTÉS

A rendszerváltás megszületett és meg nem született gyermekei: a születés szocio-kulturális körülményeinek hatása a demográfiai folyamatokra

I. RÉSZLETES ZÁRÓJELENTÉS

Kutatási események leírása

Jelen beszámolóban fontosnak tartjuk bemutatni azt a folyamatot, hátteret, amelynek során a projekt legizgalmasabb és legkevésbé tervezhető vállalását teljesítettük: az eredeti mintában szereplő családok közül a lehető legtöbbet megkérdezni 23-24 évvel a panel kezdete után.

2011.02.01- 2011.12.31

A kutatás első 11 hónapjában eredeti terveinket sikerült teljesíteni. Első lépésként elkészítettük a szülés-panel kutatás első két hullámból (1988-89-es adatfelvétel) összeállított SPSS adatbázist. Az első hullámból a 301, első gyermekét váró édesanyával készült kérdőív adatait rögzítettük, a második hullámból 194 anya és 191 apa által kitöltött kérdőív került feldolgozásra, azaz a PANEL SPSS adatbázis összesen 682 kérdőívéből 830 változót kódoltunk, ebből 145 nyitott kérdés volt.

A kérdőívek feldolgozásával párhuzamosan az eredeti címlista is összeállításra került. A kutatásban szereplő településeken elsőként felvettük a kapcsolatot a helyi Védőnői Szolgálatokkal, akiktől igyekeztünk a családok elérhetőségéről információt szerezni, majd a települések a jegyzőkön keresztül hivatalos felkérést kaptak, hogy a listán szereplőket segítsenek beazonosítani. A területi védőnők -főként azok, akik az eredeti kutatásra még emlékeztek, illetve esetlegesen részt is vettek benne- sokszor nagyon lelkesen támogatták a munkánkat, több esetben személyesen "nyomoztak" a családok után. Az ő segítségükkel, illetve az önkormányzatok lakosságnylvántartó rendszerén keresztül 182 nevet sikerült beazonosítani. A további hiányzó címeket a kutatócsoport tagjai személyesen keresték fel, és próbálták a családokat a terepen megtalálni. Így további 38 nevet sikerült beazonosítani, illetve családokkal felvenni a kapcsolatot és a kutatás folytatásáról tájékoztatni őket. A családok megkeresését, beazonosítását nagyban nehezítette az a tény, hogy az 1988-89-es kérdőíveken csak az édesanya neve szerepelt, sokszor férjezett néven, így sem a leánykori nevét nem tudtuk (Kovács Jánosné), sem pedig sokszor a férj teljes nevét (Tóthné Szabó Mária). Főként a gyakori családneveknél, nagyobb településeken jelentett ez problémát. További nehézség volt, hogy az 1988-89-es adatfelvételhez képest a településeken rengeteg közigazgatási változás történt, pl. utcaneveket változtattak meg, új negyedek alakultak, közterek szanálás miatt teljesen eltűntek, valamint a foglalkoztatási struktúrában beállt változások is tettenérhetőek voltak a címkeresés során (a munkásszállók, nagyüzemekhez kapcsolódó lakások megszűnése). Kísérletet tettünk továbbá arra, hogy telefonkönyvből, interneten, facebook-on keresztül is beazonosítsunk családokat. Várakozásainkhoz képest igen kevés embert tudtunk így elérni, ennek a keresésnek nem volt számottevő eredménye. Összességében a több hónapon át, különböző csatornákon folytatott kutatómunka eredményeképpen 220 család címét sikerült a hét érintett településen beazonosítanunk.

Mindeközben elkezdődött az első két hullám kérdőíveinek alapos megismerése és másodelemzése is. 2011 december 8-án a KSH NKI Műhelybeszélgetés sorozatának keretében 3 előadásban számoltunk be kutatási terveinkről és az addig elért eredményeinkről. A két intézet munkatársai kölcsönösen beszámoltak longitudinális kutatási tapasztalataikról, valamint sikerült közösen végiggondolni néhány módszertani és tartalmi kérdést.

2012.01.01- 2012.12.31.

2012. év első négy hónapjában a panel kutatás harmadik hullámának szervezési feladatai (a megtalált 220 címre megkeresőlevél kiküldése, kapcsolatfelvétel a további téjékoztatást igénylőkkel, az ismeretlen címről visszaérkezett levelek sorsáról döntés, ismételt címkeresés) valamint a lekérdezés megtervezése zajlott. Az OTKA szerződésben eredetileg beadott tervekhez képest, itt történt a kutatásban egy olyan változás, amelyre szerencsés megoldást találtunk és az OTKA Bizottság részéről is engedélyt kaptunk: a kutatás lebonyolításával - pályáztatás nélkül- az Eruditio Kft-t bíztuk meg. A panelkutatás harmadik hullámának, 2012-es lebonyolítása szempontjából az adatvédelem volt az egyik legfontosabb és legkényesebb kérdés. Az adatfelvétel első időpontjában (1988-89) a kutatásban résztvevő családok beleegyezésüket adták, hogy a kutatók (Losonczy Ágnes vezetésével) később is - eredeti tervek szerint öt évenként - felkeressék őket. Ennek érdekében az édesanyák neve és címe egy adatbázisban lett összesítve. Ezt a címlistát és a végül megvalósult két hullámból álló adatfelvétel kérdőíveit részben a Szociológiai Intézet, részben a kutatás lebonyolításában részt vevő Mimikri Bt. őrizte. A Mimikri Bt.-t időközben felszámolták, és a személyi változásnak köszönhetően a kutatás dokumentációi az Eruditio Kft-hez kerültek. Így egyedül az Eruditio Kft. rendelkezett azokkal az információkkal, szenzitív adatokkal, melyek nélkül az OTKA-pályázathoz szükséges kérést nem tudtuk volna megvalósítani.

A kutatás operatív részének előkészítése mellett legfőbb feladatunk a 3 x 2 kérdőív összeállítása volt. A kutatócsoport tagjai mellett a kérdőívek összeállításban Örkényi Ágota, pszichológus, a Perinatus Alapítvány és az Eruditio Kft szakemberei vettek részt. Mindegyik családtag (anya, apa és a 1988-89-ben született fiatal) részére két kérdőívet állítottunk össze. A kérdezőbiztos által felveendő kérdőíveket egyenként kb. 30-45 percesre terveztük. A két szülőre vonatkozó kérdőívben részletes kérdéssor vonatkozik a munkára, a tanulás/képzés történetre, a házasság alakulására, egyéb személyes kapcsolatokra, a kérdezett illetve a többi gyermekre. A kérdőív végén az eltelt 23 évet 4 periódusra bontva rákérdeztünk a pozitív és negatív életeseményekre is. A gyerek kérdőívben a munka, iskola, társas kapcsolatok mellett néhány egészséggel összefüggő kérdés szerepel, valamint részletes kérdések vannak a jövőbeni gyermekvállalási tervekhez kapcsolódóan. Az önkitöltős kérdőívek különböző skálákat tartalmaznak: egészség, mentális állapot, depresszió, életcél valamint a szülő-gyermek bánásmódra vonatkozólag. A 6 kérdőív 10 család körében lett kipróbálva, majd véglegesítve.

2012 május második felében kezdődött meg a családok felkeresése, a kutatás legfontosabb és mint kiderült legnehezebb része. Az adatgyűjtés során egyértelművé vált, az elmúlt 20 évben olyan nagyfokú bizalomvesztés történt a társadalomban, ami a kérdezőbiztosok munkáját nagyon megnehezítette. A megtalált családok bevonása a kutatásba néha nagyobb feladatnak bizonyult, mint a megtalálásuk. Több családot kellett újra és újra felkeresni, a bizonytalanokat meggyőzni, és a további családtagokat is rávenni a válaszadásra. Sok családról már csak az adatfelvételek megkezdése után, a kérdezőbiztosok visszajelzéseiből derült ki, hogy nem élnek a megadott címen. Az elvált, már nem egy háztartásban élő emberek felkeresése szintén komoly gondot okozott, viszont a kutatás érdekében, az eredmények szempontjából fontosnak tartottuk, hogy az elvált, az eredeti családokkal sok esetben kapcsolatban sem álló házastársakat is megpróbáljuk legalább a látóköreinkbe vonni. Ez sajnos, terveinkhez képest kevésbé sikerült. Az adatfelvétel a nyár folyamán alig haladt, ősszel a munkával megbízott cég - Eruditio Hungaria Kft - segítséget kért tőlünk, hogy a családokkal mi személyesen is vegyük fel a kapcsolatot, és kérjük meg őket a válaszadásra.

2013.01.01- 2013.12.31

A fentiek fényében tehát 2013 év elejétől személyesen kezdtük el a válaszadásban még tétovázó vagy nehezen megközelíthető családokkal való kommunikációt. Ez többféleképpen zajlott, néha elég volt a telefonos rábeszélés, a hivatalos adatgyűjtés megerősítése, de sokszor kellett személyesen kutatóinknak a terepen felkeresni a családokat, vagy a helyi védőnőkön keresztül felvenni velük a kapcsolatot.

Februárban kérelmet adtunk be az OTKA Bizottság felé, hogy kutatásunkat az eredeti határidőhöz képest (2013. 05. 31.) további hét hónappal meghosszabbíthassuk, 2013. 12. 31.-ig, mivel a az adatgyűjtés ilyen nagymértékű meghosszabbodása olyan nem várt tényező volt, ami minket is váratlanul ért, viszont a kutatás szempontjából nem akartunk veszni hagyni egyetlen egy még elérhető, lekérdezhető egyént, családot sem. Mivel anyagi fedezetünk volt a hosszabbításra, az engedélyt megkaptuk.

2013. áprilisában a Magyar Szociológiai Társaság, Családszociológiai Szakosztály konferenciáján mutattuk be kutatásunkat, módszertani megközelítésben.

Elkészült továbbá az SPSS system file amely a harmadik hullám 6 adatbázisát tartalmazza és megkezdődött a már beérkezett kérdőívek adatrögzítése. Az adatrögzítés folyamata novemberig tartott.

2013 júniusában a CRFR International Conference - Researching Families and Relationships, Edinburgh-i konferencián - amelynek vezérfonala a családkutatások módszertani megközelítése köré szerveződött- a kutatócsoportból hárman vettek részt.

További vállalkásunk volt a pályázatban, hogy a megkérdezettek közül 20 családból az édesanyával mélyinterjút készítünk. A beérkezett kérdőívek tapasztalatai alapján állítottuk össze a mélyinterjú vázát és elkezdtük az egyeztetést a kiválasztott családokkal. Ebben az esetben is hosszas rábeszélésre és többszöri egyeztetésre volt szükség. Az interjúk alanyai minden esetben olyan nők, akik életük legaktívabb

időszakában, de még gyerekeket nevelve és már nagyszülőkről gondoskodva osztják meg magukat feladataik között, így igen nehéz volt a találkozásokat megszervezni. Az interjúalanyok közül 13 nő első házasságában él, átlagéletkoruk 48 év, tizenkettőnek két gyermeke, háromnak három gyermeke van.

Mindeközben az eredeti családok keresését és lekérdezését igyekeztük a pályázat legvégső pillanatáig fenntartani, október végéig kerestünk még a kutatásba bevonható családokat, így folyamatosan kerültek elő újabb és újabb résztvevők. Ezeket a családokat nem hagyhattuk "elveszni", ezért az adatbázis lezárását a lehetséges legvégső időpontig húztuk.

2013. szeptember folyamán a Kutatók Éjszakája rendezvénysorozathoz kapcsolódóan alkalmat teremtettünk arra, hogy a családok találkozzanak az őket "vizsgáló" kutatókkal, a kutatók pedig megismerjék az adatok mögötti embereket. A rendezvényre meghívtunk néhány családot s az ő személyes történeteiken keresztül, - a sajtó, és az érdeklődő közönség részvételével - igyekeztünk felidézni és megérteni az elmúlt negyed évszázadot.

Együttműködő PhD hallgató kollégánk, Bóné Veronika 2013. december 6-7-én, az IRI Health Conference komáromi-i rendezvényén az *Egészségi állapot és gyermekvállalási hajlandóság kapcsolata* címmel előadást tartott a kutatás eredményeiből.

Október, november, december hónapok folyamán a kutatás lezárásaként több alkalommal visszamentünk az interjúalanyokhoz. Nem titkolt célunk volt ezzel a további együttműködés és a folyamatos kapcsolattartás biztosítása, annak érdekében, hogy egy későbbi időpontban az 1988-89-ben megkezdett panelkutatást folytassuk, ebbe mind a szülőket, mind a gyerekeiket, és esetlegesen az unokáikat bevonjuk, és az eddig összegyűjtött hasznos és kivételes tudásunkat további eredményekkel egészíthessük ki.

Hasznosítás

A kutatás eredményeiből egy éven belül tanulmánykötet készül melynek leadási határideje könyviadási pályázathoz köthető, tehát az elkészült kéziratok leadási határidejét 2014 szeptemberére tervezzük. A kötet 10 szerző közreműködésével készül. Mindegyik tanulmány az adatbázis elemzése mellett az adott témában áttekinti a rendszerváltás óta eltelt 25 évet.

Cím: A rendszerváltás megszületett és meg nem született gyermekei

A könyv tervezett tartalma a következő:

Előszó/Bevezető: Losonczy Ágnes

I. Módszertani áttekintés

II. A rendszerváltozás társadalmi szintű megközelítése (településszerkezet, földrajzi mobilitás, demográfia, egészségügy, gazdaságszerkezet, társadalmi tőke, oktatás)

III. Közelkép – 25 év a Szülés, születés panelben résztvevő családok életében

- településszerkezet és földrajzi mobilitás,
- demográfia, gyerektervezés – vállalás házasodás, gyerekszám, szülési kor,
- egészségügy, a szülés
- gazdaságszerkezet- a munka világa
- társadalmi tőke, interperszonális kapcsolatok -generációk között
- oktatás
- Rendszerváltozással kapcsolatos várakozás
-

IV. Megszületett gyermekek - a szülés körülményei

- tinédzser szülés
- apás szülés
- szoptatás
- első három hónap, szülés utáni depresszió
- szülési trauma
- szülésélmény

V. Az Y generáció öröksége

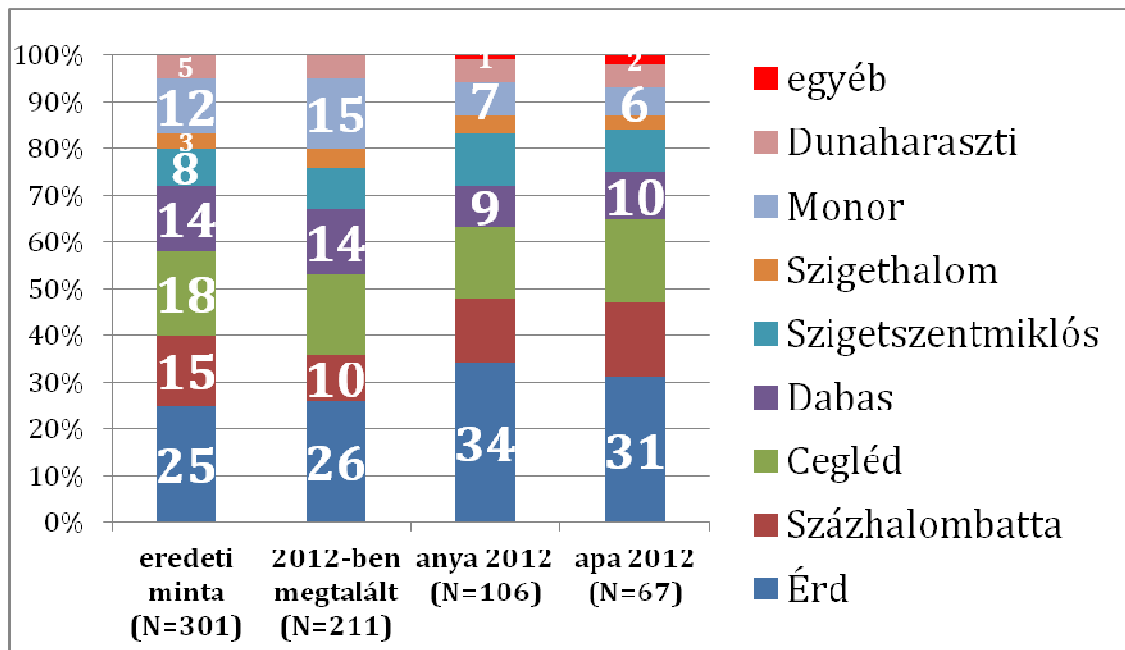
- mélyinterjúk eredményeinek elemzése
- A születés élményének komplex hatásvizsgálata
- A korai családi hatások és a szülő-gyerek kapcsolat minőségének összefüggései a pszichés jólléttel fiatal felnőtteknél: pozitív ön-percepció és az önszabályozás mint mediátor tényezők

Utószó - egy jövőbeli kutatás proposalja

II. A kutatás eredményeinek bemutatása

Kutatásunk eredményei között is az egyik legjelentősebb volt az eredeti mintában szereplő családok, emberek megtalálása és lekérdezése, hiszen tisztában voltunk azzal, hogy minden egyes megtalált család sokszorosára emeli az adatbázis értékét. Áttekintve a nemzetközi panelkutatások lemorzsolódási adatait, 23 év szünet után a 39%-os elérés igen jó aránynak számít. A hét településen összességében 117 család tagjait találtuk és kérdeztük meg (109 anya, 84 elsőszülött gyerek, 67 apa).

1. ábra Kérdezettek település szerinti megoszlása két hullámban (1989 és 2012)

A kutatás adataiból jelenleg az adatgyűjtés korábban részletezett nehézségei okán különböző szempontok, megközelítések mentén rendelkezünk részeredményekkel. A kutatás alapján a következő témákban születtek eddig kéziratoss tanulmányok, konferenciaelőadások és absztraktok:

1. A családdá válás folyamata érzelmi változókon keresztül

A gyermek megszületése utáni első hónapok minden család életében hatalmas változásokat indukálnak, főképpen így van ez az első gyermek érkezésekor. A szülés pszichés vonzatai, lelki változásai leginkább az anyákon „csapódnak” le, de a férfiak is sok új feladattal, változással találják szembe magukat. Milyen örömmel, nehézségekkel találkozunk a család a gyermek érkezése után, milyen stratégiákat alkalmaznak és kik azok, akiknek segítségére, praktikus és a lelki támogatására számíthatnak? A gyermekvárás alatti időszak történései, a szülés folyamata mennyiben hat az anya hangulatára, pszichés állapotára a következő néhány hónapban?

Az adatbázis második hullámának nyitott kérdéseiből létrehozott új változók arra keresik a választ, hogy az újdonsült szülők a gyermek születése utáni közvetlen időszakban (szülés után 3-12 hónappal) mit tartottak az életükben a gyermekkel kapcsolatos legjellemzőbb pozitív, illetve negatív irányú változásnak. A létrehozott változóink a következők voltak.

- **Pozitív kategóriák anyá:**
Családdá válás (“az, hogy hárman vagyunk, végre van gyerekünk”, “többen lettünk”, “igazi család lettünk”, “jobban összeköt minket a gyerek”)
Gyerek léte (“maga a gyerek”, “az, hogy ő van”)

Életfeladat, cél (“nem unalmasak a napok, minden óránk be van osztva”, “minden megváltozott, az egész életet átrendezte”)

Nem jár dolgozni (csak anyánál) (“itthon vagyok vele”, nem járok dolgozni”)

- **Pozitív kategóriák apa:**

Családdá válás (“eggyel többen lettünk”, “többet vagyok itthon amióta megszületett”, “családi életünk gyerek által jobb lett”)

Gyerek léte (“van egy szép gyermekem”, “jó, hogy van gyermekem”)

Életfeladat, cél (“nem járok el csavarogni, megkomolyodtam”, “gyerekért dolgozom”, “van egy utódom, van miért élni”)

Gyerek iránt érzett öröm, a megléte miatti eufória még ennyi idő után jelentős változásként jelenik meg

A szülők 40%-a a család életében bekövetkezett legnagyobb pozitív változásnak, magát a gyerek létét tartják. Hasonló mértékben tartják pozitív változásnak anyja 32 %, apa 27 %, hogy a gyerek megszületése által **új életcél, új feladatokat** kaptak, még akkor is, ha ez lemondással jár, tartalommal, értelemmel töltötte meg a létezésüket. Az apák válaszai között 34 % említette a **családdá válást, mint** pozitív változást, míg ez a nőknél csak 22 %. A gyermek születése megerősíti, mintegy kiteljesíti a házasság misztériumát.

Negatív kategóriák anyja:

- **Kötöttség, lemondás** “nagy lekötöttség, nem azt csinál amit akar”, “nem járhatunk el mellőle csak úgy, kötelesség a gondoskodás”
- **Fáradtság** “fáradt, álmos vagyok, nem járnak szórakozni”, “nem tudok eleget pihenni”
- **Felnőtt kapcsolatok hiánya, bezártság** “kollégák, közösség, munka hiányzik”, “néha jó lenne elmenni csak úgy, gyerek nélkül”, “több a feladat, társaság hiányzik”
- **Férjjel keveset** “én csak a babával foglalkoztam, férjemet elhanyagoltam”, “több a munkám, kevesebb idő jut a férjemre “
- **Nincs negatív változás**
- **Anyagi gondok** (“anyagilag nehéz...” , “anyagiak terén anyára kevesebb jut”)

Negatív kategóriák apa:

- **Kötöttség, lemondás** (“nem én vagyok a középpontban, hanem a gyerek”, “nem azt tesszük, amit akarunk”, “függünk a gyerektől, nem tudunk eljárni szórakozni”)
- **Fáradtság** (“néha jó lenne pihenni” , “rossz volt az éjszakázás gyerek miatt, és másnap fáradtan munkába menni “)
- **Felnőtt kapcsolatok hiánya, bezártság** (“kevesebbet tudunk menni, barátokkal találkozni”, “sehová nem tudunk elmenni”, “nem járunk annyit szórakozni”)
Feleséggel keveset (“kiestem a feleségem "kegyeiből", “a feleségem ingerlékeny, keveset beszélgetünk, minden megváltozott”, “feleséget jobban kizökentette megszokottból”)
Nincs negatív változás
- **Anyagi gondok** (“nem csavargok, spórolni kell”, “több a gond, több pénz kell”)

Anyáknál a legnagyobb negatív változás a **felnőtt kapcsolatok** terén megélt hiány. Ide soroltuk a munkából, társas kapcsolatokból való kimaradást. Ezt kétszer annyian említették (45%) az anyák között, mint az apák esetében, hiszen, bár náluk is magas (21%) volt ez az arány, azaz ők is szignifikánsnak érzik a felnőtt társas

kapcsolatokban bekövetkezett változást, nekik mégis megmaradt a munkahelyük, a társas érintkezésnek ez a területe. Ugyanakkor ők jobban hiányolták a **feleségükkel együtt** töltött minőségi időt, a kapcsolatukban e téren érzett negatív változást az apák 12 %-a. A **kötöttséget**, a lemondást mind az apák (40%), mind az anyák (31%) jelentős negatív változásnak érezték. Az **anyagi gondokat** az apák a válaszok 8 % százalékában említették, az anyák 3%-a mellett, ez megfelel annak a hagyományos szerepfelfogásnak, miszerint az anyagi háttér biztosítása, a férjekre tartozik. A **fáradtság** említése mindkét csoportban azonos (9%) volt, ami jelen esetben egyrészt azért volt érdekes, mert azt feltételeztük, hogy a csecsemő ellátása körüli éjszakai felkelések inkább az anyákat érintik, másrészt pedig, mert a kérdőív felvételekor a gyermekek 76 %-a 7 hónapnál idősebb volt. Ez az állandósult fáradtság a szülés körüli pszichés változások szakirodalmában a kimerültség (fatigue) néven ismert.

Elemzésünkben foglalkoztunk továbbá a gyerek ellátása, a család napi működése körül legtöbb örömet és legnagyobb gondot okozó változók kialakításával.

A szülővé válás örömeire, gondjaira vonatkozó érzelmi változásokat nyomon követő elemzésünk eredményeit a mai családokra is érvényesnek tartjuk, ezért ezek felhasználhatóak minden olyan egészségügyi és szociális szolgáltató, vagy civil szervezet számára, amely a fiatal családok támogatását, az egyéneknek a szülői szerepben való megerősítését tűzi ki céljául.

Kézirat munkafázisban

Előadásként:

- 1) Fiatal Kutatók Konferenciája, MTA Szociológiai Intézet, 2011. december 8.
- 2) Konferencia kárpátaljai szociális és oktatási civil szervezetek vezetőinek, dolgozóinak és önkénteseinek a Bethlen Gábor Alap támogatásával, Kárpátalja, 2012. október 26-28.
- 3) Perinatális szairányú szaktanácsadó képzés, ELTE PPK, 2013. november 29.

2. Az apák szülésnél való részvételének és az erre irányuló anyai és apai igényeknek az elemzése

Az apák családi szerepeinek bővülése, változatosabbá válása, a gyerekgondozásban és gyereknevelésben betöltött szerepe egy régóta tartó folyamat Magyarországon is. Ennek részének tekinthető az, hogy az apák számára lehetségessé vált a szülésnél való jelenlét az 1980-as évektől. Először néhány kiemelt kórházban, pl. a Debreceni Egyetem Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikáján és a budapesti MÁV Kórház szülészeti teremtették meg az együttszülés feltételeit, mostanra viszont a legtöbb hazai szülészeti intézmény átvette ezt a gyakorlatot. Napjainkban a lehetőséget a törvény biztosítja, és a szülői pár tagjain múlik, hogy élnek-e vele; döntésüket számos tényező befolyásolja. Az együttszülés pozitív hatásairól, pl. társas támogatás, fájdalomérzet csökkenése (Szeverényi et al. 1990) és az apának a gyerekekkel és az anyával való kapcsolatának pozitív fejleményei, számos kutatás tanúskodik.

A terhesség-szülés-születés kutatás első hullámának kérdőívében, 1988-ban az anyákat megkérdezték, hogy ha lenne rá lehetőség, hogy az apa részt vegyen a szülésnél az adott kórházban, megengednék-e. Megkérték őket arra is, hogy indokolják meg elfogadó vagy elutasító válaszukat. A második hullám kérdőívében, a szülés után néhány hónappal pedig az apáknak feltették azt a kérdést, hogy szerettek volna jelen lenni a szülésnél vagy sem, és miért. Ez a kérdéspár egyedülálló volt abban az időben, amikor az apás szülés lehetősége még nem volt széles körben elterjedve, de a téma már kezdett teret nyerni a közgondolkodásban. A válaszok elemzése alapján pedig azt láttuk, hogy a kutatás alanyainak határozott elképzeléseik, indokaik és motivációik voltak.

A két nyílt kérdésre adott válaszokat az NVIVO tartalomlemező szoftverrel elemeztük. Az elemzés alapján külön kategóriarendszert alkottunk a pozitív és a negatív válaszokon belül. Azon válaszok tartalomlemezése alapján, ahol az anya beleegyezett az apának a szülésnél való jelenlétébe, a következő válaszkategóriákat építettük fel: *biztonság és támogatás; szülésre, mint közös élményre* valamint az *apa-gyerek kapcsolat érdekeire* való hivatkozás. A legtöbb anyai válasz a biztonság és támogatás kategóriába volt sorolható. Ezek az anyák azért szerették volna, hogy apa részt vegyen a szülésnél, mert úgy vélték, hogy az apa segítené, támogatná őket, biztonságot adna és megnyugtatóna a jelenléte, valamint nem lennének egyedül, „idegenek közt” a szülésnél. Szintén gyakori válasz volt az olyan, amely a szülés, mint rendkívüli családi életeseemény közös megélését kívánta. Az apa-gyerek kapcsolatra való hivatkozásban pedig az apa és a gyerek kötődésére és a kapcsolat első pillanatainak jelentőségére tértek ki a kérdezett nők. Az apai válaszok elemzésénél szintén sikerült a válaszokat az előbbi kategóriák mentén vizsgálni és besorolni. Az apáknál is az anya és születendő gyerek biztonsága és támogatása volt a fő szempont a pozitív válaszok esetében.

Az apa részvételére vonatkozó anyai és apai motivációk és indokok vizsgálatánál léteztek hazai előzmények (pl. Szeverényi et al 1990). A mi kutatásunk viszont abban is jelentős többlettel bír ezekhez képest, hogy nemcsak a pozitív motivációkat vizsgálták, hanem azt is, hogy miért utasította el a válaszadók egy jelentős része az apás szülés lehetőségét. Az anyai és apai válaszok tartalomlemezése alapján a következő kategóriákat alkottuk meg: *a szülés sokkoló élmény az apának; az apa tehetetlenség-érzete és a kulturális-társadalmi tabu – zavaró érzet*. A szülésre, mint sokkoló látványra hivatkozó válaszokban gyakran szerepelt a szenvedés és a vér látványa, amitől az apák félnének és idegeskednének. A második legnépesebb válaszkategóriának az apa tehetetlenség-érzete bizonyult. Az apák viszonylag kevesebben hivatkoztak a kulturális-társadalmi tabura és zavaró érzetre, mint az anyák.

Az apák gyermekü szülésnél való részvételének pozitív és negatív motivációinak kutatása kortörténeti jelentősége mellett, azért is fontos volt számunkra, mert egyes külföldi kutatások, pl. összefüggéseket mutattak ki e szándékok és motivációk és az apák további családi feladatvállalása között (Harvey 2010). Az apai feladatvállalás és az apák családi háztartásban betöltött aktív szerepe hatással lehet a további gyermekek vállalására is.

Kézirat munkafázisban

Előadásként: Perinatális szairányú szaktanácsadó képzés, ELTE PPK, 2013. november 29.

3. A korai családi hatások és a szülő-gyerek kapcsolat minőségének összefüggései a pszichés jólléttel fiatal felnőtteknél: pozitív ön-percepció, és az önszabályozás mint mediátor tényezők

A tervezett tanulmányban arra a kérdésre keresünk választ, hogy a korai pszichoszociális rizikó megléte milyen kapcsolatban áll a szülő-gyerek kapcsolat minőségével, illetve a mintegy 20 évvel későbbi pszichés jólléttel. Megvizsgáljuk továbbá, hogy miként alakulnak ezek az összefüggések a fiatalok személyiségjegyeinek függvényében.

Az elemzésben az első-két adatfelvételi hullám szülőkkel készült interjúi alapján létrehozunk egy rizikó indexet, ami azt mutatja meg, hogy milyen pszichoszociális rizikótényezők voltak jelen a családban a fiatalok életének indulásakor (pl. egyedülálló anya, szülők alacsony iskolai végzettsége, család rossz anyagi helyzete, szüléssel kapcsolatos komplikációk, stb.).

A korai szülő-gyerek kapcsolat minőségét leíró változót az első két adatfelvétel idevágó kérdései alapján hozzuk létre (pl. tervezett volt-e a gyermek, mit szólnak hozzá, stb). A szülő-gyerek kapcsolat észlelt minőségét a Szülői Bánásmód Kérdőív (PBI, Parker, Tupling, Brown, 1979) segítségével mértük, amelyet a harmadik adatfelvétel során a fiatalok töltöttek ki.

A fiatalok személyiségjegyeinek vizsgálatára a Pszichológiai Immunkompetencia Kérdőív (Oláh, 2005) alábbi skálát használtuk: Koherencia érzék, Énhatékonyság-érzés, Növekedésérzés, illetve Impulzivitáskontroll és Érzelmi kontroll.

Az elemzésben a fiatalok pszichés jóllétének két indikátorát vizsgáljuk: egyrészt az étellel való elégedettséget (SWLS, Diener, 1985), másrészt a depresszív tünetek meglétét (Beck Depresszió Kérdőív rövidített változata, Beck és Beck, 1972; Rózsa, Szádóczy, Füredi, 2001).

Azt feltételezzük, hogy

- a pszichoszociális rizikótényezők száma jósolja a 20 évvel későbbi pszichés jóllétet: minél több rizikótényező volt jelen, annál magasabb a BDI-n elért pontszám, és annál alacsonyabb az étellel való elégedettség.
- a korai szülő-gyermek kapcsolat minősége kapcsolatban áll a szülő-gyerek kapcsolat későbbi észlelt minőségével, és ezen keresztül jósolja a fiatal felnőttkori pszichés jóllétet.
- a szülő-gyermek kapcsolat minősége moderálja a korai rizikó hatását (ha jó a szülő-gyerek kapcsolat, akkor gyengébb a korai pszichoszociális rizikó és a későbbi pszichés jóllét közötti összefüggés)
- a szülő-gyermek kapcsolat minőségének hatását a pszichés jóllétre részben a fiatalok személyiségjegyei – a pozitív önpercepció (növekedésérzéssel, koherencia érzék, énhatékonyság érzés), és az önszabályozás (impulzivitáskontroll, érzelmi kontroll) – közvetítik.

A modelleket nemre, életkorra és a későbbi negatív (és pozitív) életesemények előfordulására kontrolláljuk.

Kézirat munkafázisban

4. A 23-24 éves fiatalok családalapítással kapcsolatos elképzelései édesanyáik szerint

A rendszerváltás születési kohorsz-vizsgálat egy lokális mintán készült, különlegessége főképp a speciális történelmi pillanat: az első két hullám adatait 1988-90-ben, pont a rendszerváltás időszakában vettük fel. Az első gyereket váró fiatal anyák és apák még nem tudhatták, legfeljebb sejtették, hogy életük mennyire eltérő lesz attól a kiszámíthatónak tűnő életútól, amit jól ismertek. A harmadik hullámbeli adatgyűjtésre egy generációnyi távolságra került sor, amikor a vizsgálat kezdetén születő gyerekek felnőttek és hasonló korúak, mint szüleik voltak annak idején. Az anyák generációja pedig mostanra nagyjából lezárta életének reprodukciós szakaszát. A szülők visszatekintése alapján a rendszerváltozás óta eltelt évek társadalmi jelenségeire, változásaira tekinthetünk egy speciális optikán át, úgy, hogy a most megkérdezett emberek korábbi történetét, véleményét, terveit, várákozásait részben ismerjük (sok olyasmit is, amit ők maguk azóta elfelejtettek vagy teljesen átértékeltek). A mára felnőtt gyerekek pedig az új generáció, ahogy a kutatási tervben neveztük, a „rendszerváltás gyermekei”, akik az „új világgal” egyidőben kezdték az életüket, s ennek tapasztatai tükröződnek viselkedésükben, véleményükben.

A fiatalok családdal kapcsolatos elképzelései semmiben sem különböznek a generációjuk körében ezzel kapcsolatban tapasztalt viselkedési normáktól és magatartási formáktól. A kapunyitási pánik, az elköteleződés igényének hiánya, a feladatok nem időben történő befejezése, a tanulmányok túlnyújtása tulajdonképpen mind egy „tőről” fakadnak. Ez pedig az az óriási bizonytalanság, ami eddigi életük legtöbb szegmensében tetten érhető. Nem véletlenül. Szüleik generációja az, amelyik egy olyan kiszámítható, tervezhető és biztonságos világban szocializálódott, ahol nem volt helye sem az önálló gondolatnak, sem az egyedi terveknek illetve elképzeléseknek. Ennek a generációnak a 1989-90-es rendszerváltás olyan lehetett, mint a Titanicnak a jéghegy. Ezek az emberek hirtelen egy olyan világba csöppentek, olyan körülményekkel szembesültek, aminek szabályait addig sem nem tanulták, sem nem ismerték. Ők önálló életüket sokszor teljes egzisztenciális és pszichés bizonytalanságban kezdték. Az „új világ” játékszabályaihoz akkor ezek a fiatal anyák és apák - több-kevesebb sikerrel - már csak alkalmazkodni tudtak. Gyermekeik pedig az „anyatejjel” ezt a fajta bizonytalanságot és kiszámíthatatlanságot (is) magukba szívták. Ennek fényében épp az a nagy kérdés, hogy vajon a rendszerváltás gyermekei mit is tanultak, hogyan és mibe szocializálódtak?

Kutatásunk adataiból a 23-24 éves fiatalok körében a bizonytalanság és a halasztó magatartás (a társsal való elköteleződés és gyermekvállalás tekintetében) egyaránt tetten érhető. Amellett, hogy a megkérdezett fiatalok többsége még szüleivel lakik, kétharmaduknak (64%) jelenleg is van komoly partnerkapcsolata. Egyáltalán nem volt még komoly kapcsolata a megkérdezett fiatalok 10 %-ának. A lányok között magasabb azoknak az aránya (75 versus 53%), akik jelenleg is komoly párkapcsolattal rendelkeznek.

A gyermektervezéssel kapcsolatos kérdésekből az látszik, hogy egyetlen fiatal lányt leszámítva mindenki szeretne gyermeket. Az a három lány, akinek már van gyereke, többet már nem szeretne szülni. A gyermeket tervezők két további alcsoportba oszthatók: aki szeretne, és aki még bizonytalan ebben. Ez utóbbi csoportba a megkérdezettek közel egyötöde (16 %) tartozik. Az első gyermek időzítése, más kutatásokkal összhangban, a huszas évek végére tolódik. A lányok átlag 27, a fiúk 29,5 évesen terveznek szülővé válni. A gyermekvállalásban bizonytalan lányok az átlagosnál még 2 évvel későbbre tervezik a szülést (29,5 évesen). Az átlagosan tervezett gyermekszám pont kettő. A fiatalok nagy többsége (68 %) két gyermeket, 18 % egyet és 12 % hármat tervez.

Jelen tanulmányban a rendszerváltás születési kohorsz-vizsgálat első eredményeit közöljük. Kutatói munkánkat a gyermekvállalási magatartásra, a tervezett gyermekszámra vonatkozó mélyebb összefüggések feltárásával és a panel adatfelvétel nyújtotta lehetőségek (ok-okozati magyarázatok) kiaknázásával folytatjuk. Reményeink szerint az eredmények egyrészt a rendszerváltás mikroszintű társadalmi hatásainak megértését segítik majd, másrészt iránymutatók lehetnek a jövőben gyermeket vállaló népesség szándékainak és lehetőségeinek megismerésében.

Kézirat, megjelenés előtt in: Pongrácz Marietta 70. születésnapjára emlékező kötetbe,
Előadásként: Kutatók Éjszakája rendezvénysorozat 2013. szeptember 27.

A kutatás eredményeit elemezte még Somogyi-Karner Beatrix 2013-ban, az ELTE PPK Perinatális szaktanácsadó szakirányú továbbképzésére készült szakdolgozatában *A szülés körüli beavatkozások lehetséges hatása a fiatal felnőttkori depresszió kialakulására* címmel.

III. A kutatással kapcsolatos disszemináció:

Az OTKA projekt időtartama alatt számos **konferencián** számoltunk be a részeredményeinkről.

- Fiatal Kutatók Konferenciája, MTA Szociológiai Intézet, 2011. december 8.
- KSH NKI Műhelybeszélgetés sorozat 2011. december 8. 3 előadás
- Konferencia kárpátaljai szociális és oktatási civil szervezetek vezetőinek, dolgozóinak és önkénteseinek a Bethlen Gábor Alap támogatásával, Kárpátalja, 2012. október 26-28.
- Magyar Szociológiai Társaság, Családszociológiai Szakosztály konferencia, MTA Szociológiai Intézet 2013. április 12.
- CRFR International Conference - Researching Families and Relationships, Edinburgh, 2013 június 10-12.
- Kutatók Éjszakája rendezvénysorozat 2013. szeptember 27. 4 előadás, kerekasztal beszélgetés
- Perinatális szakirányú szaktanácsadó képzés, ELTE PPK, 2013. november 29. 3 előadás
- IRI Health Conference, Komárno 2013. december 6-7.

Publikációk:

- Dávid Beáta, Albert Fruzsina „**Tervezni tervez, de...**”, a 23-24 éves fiatalok családalapítással kapcsolatos elképzelései édesanyáik szerint - megjelenés alatt Pongrácz Marietta 70. születésnapjához kötődően
- Dávid Beáta Család és Munka – az anyai hivatások összeegyeztethetősége a rendszerváltás tükrében in: Vigilia családról szóló tematikus szám – megjelenés alatt

2014-ben eddig elfogadott abstractok

- The Born and Unborn Children of the 1989 Hungarian Transition: Analysing Childbearing Intentions on a Three Waves Family Panel Research Transition into Adulthood: Youth and Families XVIII ISA World Congress of Sociology, Japan 13-19 July 3.
- The born and unborn children of the 1989 Transition: effects of the socio-cultural circumstances of childbearing. Section: "Social network and fertility" EPC 2014. European Population Conference 2014. 25-28 June, Budapest

Felhasznált irodalom:

Bass L. (2007): Az esélyegyenlőtlenségek dinamikája. A Budapesti Longitudinális Fejlődésvizsgálat eredményei a gyermekek szocializációjának társadalmi meghatározottságáról *Gyermekesély füzetek 2.*

Beck, A.T., Beck, R. W: (1972). Shortened version of BDI. *Postgraduate Medicine*; 52:81-85.

Blaskó Zs. (2009): Születési kohorsz-vizsgálatok itthon és külföldön – tapasztalatok és tanulságok. In: *Esély* 2009/6 45-75.

Diener, E., Emmons, R.A., Larsen, R.J., Griffin, S. (1985). The Satisfaction With Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49(1), 71-75.

Harvey, Merryl Elisabeth (2010): *The Experiences of Fathers Attending the Birth and Immediate Care of their Baby*. PhD disszertáció, Kézirat.

Kapitány Á. - Kapitány G. (2007): *Túlélési stratégiák*. Kossuth kiadó

Keim, Sylvia (2011): *Social Networks and Family Formation Processes. Young Adults' Decision Making About Parenthood*. VS Verlag für Sozialwissenschaften | Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH.

Neményi Mária 1991. Anyává válás. In: Hanák K. (szerk.) *Terhesség - szülés születés II*. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet

Oláh A. (2005). *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk megismerésének módszerei*. Trefort Kiadó, Budapest, 224 o.

Parker, G.,Tulping, H., Brown, L. (1979). A Parental Bonding Instrument. *British Journal of Medical Psychology*, 52, 1-10.

Pongrácz T-né (1999): „Gyermekvállalás házasság nélkül” in: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről, 1999*, Pongrácz Tiborné, Tóth István György, (szerk.). Budapest: TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium Nőképviselői Titkársága, Pp. 173–189.

Pongrácz T-né (2012): *Párkapcsolatok*. in: *Demográfiai Portré 2012*. KHS NKI 11-21.

Rózsa S., Szádóczky E. , Füredi J. (2001). A Beck Depresszió Kérdőív rövidített változatának jellemzői hazai mintán. *Psychiatria Hungarica*, 16(4): 379-397.

Szeverényi Péter - Hetey Andrásné - Forgács Attila – Kovácsné Török Zsuzsa - Csiszár Péter – Bodnár Béla (1990): Felkészítés az együttszülésre. Magyar Nőorvosok lapja, 53. 343-349.

Tóth Olga 1993. A szülővé válás időzítése az életútban. In: Szociológiai Szemle 1993/3-4. 121-135.

Vajda Júlia –Vajda Zsuzsa 1991. A kapcsolat kezdete –Szülővé válás In: Hanák K. (szerk.) Terhesség - szülés születés II. Budapest: MTA Szociológiai Kutató Intézet.